

ЧАСТКА 2

ПРАБЛЕМЫ ТЭАТРАЛЬНАГА, ЭКРАННАГА І МУЗЫЧНАГА МАСТАЦТВА

Багарадава Т.Р.
(Рэспубліка Беларусь, г. Полацк)

ІНТЭРПРЭТАЦЫЯ ВАЕННАГА І ПАВАЕННАГА КАНТЭКСТУ ПСІХАЛАГІЧНЫМІ СРОДКАМІ Ё АПОВЕСЦЯХ А. АДАМОВІЧА «ВЕНЕРА, АБО ЯК Я БЫЎ ПРЫГОННІКАМ» (1988–1992) І «НЯМКО» (1993)

Творчасць Алеся Адамовіча (1926/27–1994) эвалюцыйная па ідэйна-мастацкім напраўненні. У спадчыне пісьменніка 1980–1990-х гг. сярод разнастайных аспектаў асэнсоўваецца складаная і супярэчлівая для ідэалагічных ацэнак ваенная праблематыка. Своеасаблівасць паказу ваеннай і паваяеннай рэчаіснасці А. Адамовічам заключаецца ў гранічным абвастрэнні нюансаў быцця, схільнасці да амаль публіцыстычнага пафасу, і пры гэтым – у распрацоўцы псіхалагічнага боку балючых пытанняў. М. Тычына адзначаў: “За ўсім, што рабіў Адамовіч у 80–90-я гады як мастак слова, публіцыст, грамадскі дзеяч, адчуваецца подых гераічнай і трагічнай беларускай гісторыі” [4, с. 338].

Псіхалагізм у літаратуры мае вялікую мастацка-эстэтычную каштоўнасць, яго сродкамі перадаюцца аўтарская аксіялогія і светаўспрыманне. Літаратурная традыцыя ХХ ст. выкарыстоўвала адмысловыя прыёмы і спосабы псіхалагічнага адлюстравання, звязаныя з перамяшчэннем “punkта погляду” і суб’екта апавядання. А. Адамовіч таксама ўводзіў у аповесці шэраг псіхалагічных прыёмаў, якія спрыялі разгляду зрухаў чалавечай псіхікі ў крытычнай сітуацыі. Мастацкі кантэкст твораў “Венера, або Як я быў прыгоннікам” (1988–1992) і “Нямко” (1993) перадае трагічную і складаную для чалавечай псіхікі даваенную, ваенную і паваяенную рэальнасць, паказвае дэфармацыю асобы пад уплывам падзей, якія разбураюць гуманныя асновы жыцця.

Адным з псіхалагічных прыёмаў, выкарыстаных А. Адамовічам, з’яўляецца паказ героя праз успрыманне яго іншымі персанажамі. У аўтарскіх творах праз падобны кантэкст ствараюцца тыпізаваныя жаночыя вобразы. У аповесці “Венера, або Як я быў прыгоннікам” пісьменнікам пададзены партрэт беларускай сялянкі з метамарфозамі яе знешняга выгляду пад уплывам цяжкага жыцця і часу: “*Паспрабуй пазнай яе ў бабу, худой, ссохлай, як летаішні пакляваны вераб’ямі сланечнік на пустэчы, з вывадкам спалоханных дзяцей ...*” [1, с. 24]. У творы “Нямко” А. Адамовіч праз уяўленне нямецкага афіцэра Ота стварыў вобраз Паліны, у якім вылучаны псіхалагічныя рысы беларускай жанчыны з цвёрдай лініяй паводзін у дачыненні да заваёўнікаў: “*Яны тут усе так, хто маладзей і хараішэй, прыкметней: твар, шыю ў сажу запэкаюць, вымажуць, амаль не ў гной – рукі, ногі, апрануцца, быццам хлеў ім чысціць, яна табе і кульгавая, і гарбатая – адно не руш яе! Не спакушайся на яе хараство!*” [2, с. 196]. У поглядзе на дзяўчыну Франца з аповесці “Нямко” прасочваюцца паралелі з сусветнай класікай, у якой асацыіруецца вобраз каханай з мадоннай: “*... Францу прыгадаліся такія твары ў музеі, куды яго часта вадзіў бацька – на карцінах з выяваю мадоннаў*” [2, с. 204].

Для адлюстравання складанай, шматузроўневай рэчаіснасці пісьменнік адлюстоўвае яе бачанне, разуменне і перажыванне рознымі людзьмі. А. Адамовіч актыўна ўводзіў у свае аповесці апісанні ўражанняў персанажаў “другога плану”. Не з’яўляючыся цэнтрам дзеяння, яны аналізуюць убачанае і разглядаюць аб’ект з розных пунктаў погляду. Паказ ролі асобы ў гістарычных падзеях набывае стэрэаскапічны эфект і аб’ектыўнасць: найчасцей гэта

датычыць разгляду прычын і ходу вайны з нямецкім фашызмам, сітуацыі на акупіраванай тэрыторыі Беларусі, лагернага побыту, асаблівасцей існуючай улады і сацыяльнага становішча ў савецкай краіне.

Суб’ект і аб’ект псіхалагічных назіранняў зліваюцца пры ўнутраным псіхалагічным пункце погляду, што прадугледжвае выкарыстанне прыёму ўнутранага маналога, заснаванага на няўласна-простай мове апавядальніка (наратара). Гэты прыём раскрывае эмоцыі, пачуцці, вобразныя асацыяцыі, спецыфіку мыслення персанажа. Так, у аповесці “Венера, або Як я быў прыгоннікам” натарар апавядае пра сябе і пра лёс Венеры Станкевіч, праз няўласна-простую мову адкрываючы для чытача яе ўнутраны свет. І. Шаблюўская падкрэслівала, што “прыём уяўлення свету праз успрыманне чалавека аказваецца максімальна прадуктыўны для таго, каб уявіць самога гэтага чалавека, таму што асоба чалавечая не ва ўчынках, а ў <...> той якасці працы свядомасці разам з падсвядомасцю, якая працякае ўнутры нас бесперапынным працэсам, у выніку чаго і ўзнікае плынь свядомасці ўнутры нас” [5, с. 154–158]. У аповесцях А. Адамовіча акаляючыя рэаліі, падзеі, людзі ўспрымаюцца праз усведамленне персанажа. Твор “Венера, або Як я быў прыгоннікам” паказвае паваенную рэчаіснасць праз раскрыццё псіхалогіі вясковых людзей, якія і ў перадваенныя гады не ведалі лепшага жыцця: *“Навытэрадкі бабы расхвальваюць жыццё сваё, нарадавацца не могуць: во, прачынаемся і бегчы нікуды не трэба. І ведаеш, што прачнеешся. А недзе бедныя людцы яшчэ пакутуюць, яшчэ толькі мараць пра такое ічасце”* [1, с. 63]. Своеасаблівы фрагмент “плыні свядомасці” назіраецца пры паказе ўнутранага стану даведзенай да адчаю Венеры Станкевіч, калі яна вымушана высякае бацькаў сад. У сувязі з гэтым Д. Бугаёў адзначаў: “Нешта перабольшыў Алесь Адамовіч, залішне згусціў фарбы, так паказаўшы затурканую беларускую жанчыну з трагічным лёсам? Не, ён <...> напісаў горкую праўду пра нашу вёску сталінскіх часоў, пра той калгасны прыгон, які даўся ў знакі не адной Венеры” [3, с. 114].

А. Адамовіч выкарыстаў псіхалагічны падтэкст для падтрымкі своеасаблівага дыялогу паміж пісьменнікам і чытачом, у выніку чаго апошні павінен самастойна аналізаваць сітуацыю, зыходзячы з аўтарскіх намёкаў у тэксце. У аповесці “Венера, або Як я быў прыгоннікам” фраза галоўнага героя раскрывае падаплёку псіхалагічных метамарфоз, якія адбываюцца з чалавекам: *“Вайна многае змяніла, падправіла ў людскіх біяграфіях”* [1, с. 28]. Характар амаль біблейскага намёка носяць прарочыя словы старой бабулі пра блізкую паваенную рэальнасць: *“... І сказана ім, каб яны супакоіліся яшчэ на малы час<...> Чуеце, людцы: на малы час! Пакуль суродзічы вашы і браты, якія будуць забіты, дапоўняць лік...”* [1, с. 64]. У аповесці “Нямко” паказана псіхалагічная барацьба маладога нямецкага салдата Франца з палажэннямі шавінісцкай ідэалогіі: *“Але цяпер менавіта з законам расы спрачаўся эгаізм маладога немца, не вяртаючыся, аднак, да бацькавага наказу”* [2, с. 200].

Невербалізаваныя адчуванні выяўляюцца ў персанажаў праз асацыяцыі. У аповесці “Венера, або Як я быў прыгоннікам” асацыяцыі Венерай Станкевіч свайго жыцця з брудным камяком з’яўляюцца своеасаблівай праекцыяй на яе будучае нешчаслівае існаванне. Адным з псіхалагічных прыёмаў стварэння малюнкаў ваеннай рэальнасці і побытавых сцэн у аповесці “Нямко” стала выкарыстанне іранічнага падтэксту: *“У вас мала цэркваў, дзе ў вас вянчаліся (ці як гэта)? – У сельсавеце. – Гэта<...> а, муніцыпалітэт! Каля пня? Старажытныя германцы так рабілі”* [2, с. 220].

Так званы “сакрэт айсберга” служыць складванню ўяўлення пра дынаміку псіхалагічных станаў персанажа праз выкарыстанне рэплік, дэталей, інтанацый, тона апавядання. У творах А. Адамовіча дакладнымі сігналамі сталі ключавыя фразы і лейтматывы. У аповесці “Венера, або Як я быў прыгоннікам” у якасці эпіграфу ўжываюцца ўрыўкі з “Евангелля ад Лукі”, цытаты з ліставання самога А. Адамовіча. У творы “Нямко” ключавыя фразы раскрываюць негатыўнае стаўленне да шавінісцкай ідэалогіі, прапагандуюць інтэграванне сусветных культур. Усе гэтыя фрагменты служаць ідэйным дадаткам да аповеду, дапамагаюць раскрыць яго сутнасць і падкрэсліваюць экспрэсію твораў. Уяўленне пра тыповасць сітуацыі ў краіне і характарыстыка прадстаўнікоў улады

ствараюцца праз выкарыстанне сістэмы “гаваркіх” прозвічаў-мянушак: Барын, Савецкая ўлада, Энкавэдэ, Юнра. Для раскрыцця характараў персанажаў А. Адамовіч ужываў таксама інтанацыйныя градацыі. У трагічным па інтанацыйнай напоўненасці творы “Венера, або Як я быў прыгоннікам” сітуацыя нагнаеца шляхам ужывання клічных сказаў, інтанацый народнага галашэння – “*А татка, а мамка, дзеткі нашы, а даруйце мне, я ж не вінаватая!..*” [1, с. 60]. У творы “Нямко” ўзмацненню псіхалагічнага напалу садзейнічае спалучэнне адмысловага сінтаксісу і варыятыўнай інтанацыі: “*І зарыдала, закінуўшы галаву, схпіўшыся рукамі за ствол дрэва. – Фашыст! – праз рыданне. – Ненавіджу! Усе вы фашысты!*” [2, с. 209].

Псіхалагізм суб’ектыўнага тыпу, “свядомасць без межаў” у аповесцях ствараецца таксама пры дапамозе сінэстэзіі – узаемапераходаў колераў і гукаў, што суправаджаюць ваеннае і мірнае быццё. Метафарычнае тлумачэнне чалавека і свету дасягаецца праз прыёмы, звязаныя з увядзеннем у тэкст персанажаў-двайнікоў і сненняў. У творы “Венера, або Як я быў прыгоннікам” двойнік галоўнай гераіні ўзнікае ў момант яе ўнутранага спусташэння, адчаю, крызісу асобы. Фінальныя радкі аповесці ўтрымліваюць фрагменты сну-кашмару наратора. У творы “Нямко” ролю своеасаблівага двойніка – безгалосага чалавека – вымушаны выконваць немец Франц.

Такім чынам, раскрыццё быцця праз псіхалогію чалавека паказвае маштаб асобы пісьменніка. У аповесцях А. Адамовіча 1980–1990-х гг. выкарыстанне псіхалагічных прыёмаў звязалася з раскрыццём унутранага свету персанажаў, спрыяла асэнсаванню разначасавых пластоў гісторыі і чалавечага быцця. Эвалюцыя мастацкага светабачання заключалася ў гранічна праўдзівым паказе рэалій ваеннай і блізкай да яе па драматызму рэчаснасці, а таксама – у стылістычнай універсальнасці, дынаміцы і шматвектарнасці прозы “позняга” А. Адамовіча, у незамкнёным адлюстраванні рэальнасці пісьменнікам-ветэранам.

Літаратура

1. Адамовіч, А. Венера, или Как я был крепостником / А. Адамовіч // Нёман. – 1992. – № 6. – С. 23–71.
2. Адамовіч, А. Выбраныя творы / А. Адамовіч. – Мінск : Кнігазбор, 2012. – 608 с.
3. Бугаёў, Д. Я. Спавядальнае слова. Літаратура, крытыка, успамін / Д. Я. Бугаёў. – Мінск : Мастацкая літаратура, 2001. – 325 с.
4. Гісторыя беларускай літаратуры ХХ стагоддзя : у 4 т. / рэдкал. : У. В. Гніламёдаў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 2004. – Т. 4, кн. 1 : 1966–1985 / У. В. Гніламёдаў [і інш.]. – 2004. – 927 с.
5. Шабловская, И. В. История зарубежной литературы (первая половина ХХ века) / И. В. Шабловская. – Минск, 1998. – 382 с.

Березуцкая М.С.
(Украина, г. Днепр)

ОТРАЖЕНИЕ ТРАДИЦИЙ УКРАИНСКОЙ МУЗЫКИ В РЕПЕРТУАРЕ АНСАМБЛЯ БАНДУРИСТОВ «ЧАРІВНИЦІ»

Академическое бандурное исполнительство синтетично по своей природе: оно возникло в начале ХХ века и унаследовало традиции аутентичного кобзарства, украинской народной и европейской академической музыки. Репертуар современных ансамблей бандуристов весьма точно отражает национальную суть бандурного искусства. Не является исключением и ансамбль бандуристов «Чарівниці» Днепропетровской академии музыки